

مبنای طراحی معماری

تألیف:

دکتر غلامحسین معماریان
استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

چاپ نخست

زمستان ۱۳۹۳

سرشناسه: معماریان، غلامحسین، ۱۳۳۹ -

Memarian, Gholam Hossein

عنوان و نام پدیدآور: مبنای طراحی معماری/تالیف غلامحسین معماریان.

مشخصات نشر: تهران: نغمه نو اندیش، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۵۴ص: مصور.

شابک: 978-600-5862-43-0

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: معماری — ایران — تاریخ

موضوع: معماری اسلامی — ایران

موضوع: معماری — طراحی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ م ۲م/NA1۴۸۰

رده بندی دیویی: ۷۲۰/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۹۴۳۱۸

انتشارات نغمه نو اندیش

نام کتاب: مبنای طراحی معماری

تالیف: دکتر غلامحسین معماریان

ناشر: انتشارات نغمه نو اندیش

ویراستار: سید حسام جلالی تهرانی

طراح و گرافیکست: محمدرضا طالبی

بازبینی متن: مهندس محسن دهقانی تفتی

عکس روی جلد: دکتر غلامحسین معماریان

شمارگان: ۲۰۰۰

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۳

قیمت: ۱۲۰,۰۰۰ ریال

نشانی ناشر: موسسه انتشارات و موسسه فرهنگی هنری نغمه نو اندیش، تهران،

صندوق پستی شماره ۱۳۵۴-۱۵۷۴۵، تلفن: ۷۷۲۷۷۰۲۰-۲۱

فهرست

۱۳	بخش نخست: پیش درآمد
۳۷	بخش دوم: اشاره‌ای به معماری ایران در چهار دوره‌ی تاریخی
۴۹	بخش سوم: گسست و تداوم معماری ایرانی
۷۵	بخش چهارم: معماری بومی به مثابه‌ی تجربیات خلاقیت‌های جمعی
۱۱۱	بخش پنجم: بنا به مثابه‌ی منبع اصلی برای فهم گونه-الگو
۱۴۵	بخش ششم: گونه‌شناسی به مثابه‌ی شناخت نقشه‌های ذهنی معماران
۲۰۱	بخش هفتم: ارائه‌ی روش گونه‌شناسی بر مبنای تعریف پیشنهادی گونه
۲۲۱	بخش هشتم: گونه - الگو
۲۴۶	فهرست منابع

پیشگفتار

از حدود سی و پنج سال پیش که با منابع نوشتاری معماری ایران و جهان آشنا شدم، همیشه جای اثری که معماری گذشته و حال را به هم پیوند دهد، خالی می‌دیدم. چیزی که در برخی از کشورهای دارای فرهنگ غنی معماری، سال‌ها پیش صورت گرفته است، و ما که در طول تاریخ چند هزار ساله‌مان یکی از شاخص‌ترین معماری‌های جهان را داشته‌ایم، تقریباً سخنی برای گفتن نداریم. معماری‌ای که تا اواخر قاجار شخصیت مستقل ایرانی اسلامی داشت، در ۸۰ سال گذشته تبدیل به معماری‌ای با شخصیت مشوش و مقلد شد. افزون بر فراموشی آن، دست به کار تخریب و پاره پاره کردن فرهنگ و تاریخ‌مان شدیم. شاید کمتر مردم و مسئولینی این چنین تاریخ‌شان را نابود می‌کنند. متأسفانه روزی نیست که خبری از این اتفاقات ناگوار در بافت‌های تاریخی در گوشه و کنار کشورمان نداشته باشیم. گذشته از آسیب‌های هویتی که این اقدامات به وجود می‌آورند، منابع علمی‌ای که برای فهم معماری گذشته و کاربرد آن‌ها ضروری می‌باشند را از بین می‌برند. محور اصلی موضوع این کتاب «مبنای طراحی در معماری ایرانی» است. در واقع برای آغاز طراحی معماری، مبنایی را معرفی می‌کند. همان‌گونه که در بخش‌های مختلف این کتاب خواهیم دید، طراحی معماری در دانشگاه‌ها و محیط‌های حرفه‌ای امروز ایران، بر مبنای «خلاقیت‌های فردی فارغ از تجربیات به جای مانده از چند هزار سال معماری ایران» می‌باشد. به سخنی دیگر به دانشجویان آموزش می‌دهیم که چگونه بدون در نظر گرفتن تجربیات ارزشمند چند صد ساله‌ی معماران ایرانی، عملی خلافتانه را بر اساس تجربیات فردی انجام دهند که یکی از شروط اصلی خلافتانه بودن متفاوت بودنش است. در محیط‌های حرفه‌ای نیز به تولید آثاری پرداخته می‌شود که شاخصه‌ی اصلی اش متفاوت بودن و غیر معمول بودنش

است و هر چه غیر معمول تر باشد و یا به اصطلاح حرف نویی داشته باشد ارزش بیشتری خواهد داشت.

این نوع نگاه به خلاقیت، در معماری مورد نظر ما نیست و آن را عاملی برای هرج و مرج معماری موجود کشورمان می‌دانیم. این نوع نگاه با نحوه‌ی نگرش و روش طراحی معماران ایرانی متفاوت بوده است؛ زیرا که خلاقیت‌های فردی آن‌ها پس از یک دوره‌ی آموزشی دشوار و طولانی در زمینه‌ی طراحی بروز می‌کرده است.

بخش‌های مختلف این کتاب بر اساس همین نحوه‌ی آموزش که به تهاوم معماری ایرانی منجر می‌شده، سازماندهی شده است. در بخش نخست دو تجربه‌ی آموزش معماری در ایتالیا و ایران را مرور خواهیم کرد و فضای ذهنی مخاطب را با دو نگاه و روش آموزشی - یکی بر مبنای تداوم معماری گذشته و دیگری بر مبنای خلاقیت فردی گسسته از گذشته - آشنا می‌نماییم.

در دو بخش پسین، درباره‌ی تداوم و گسست در معماری ایرانی به بحث خواهیم پرداخت. در این جا خواهیم دید معماری ایرانی که در چند هزار سال زندگی خود با زبان بومی‌اش تداوم یافته بود، چگونه در دوره‌ی معاصر به این سرنوشت دچار شده است. هم چنین به پیدایش نظریه‌ی گسست و انواع نگرش‌های تداوم معماری اشاره‌ای خواهیم داشت.

از بخش چهارم تا آخر کتاب، نگرش و روش پیشنهادی خود برای رسیدن به مبنای طراحی در جهت تداوم معماری ایرانی - اسلامی را عرضه خواهیم داشت. برای فهم بهتر این فهم موضوع به آموزش معماری در گذشته پرداخته‌ایم و خواهیم دید که تداوم معماری ایرانی به دلیل کاربست معماری ایرانی به عنوان منبع و مرجع توسط معماران، صورت می‌گرفته است. در این جا «آبادی یا شهر» به مثابه‌ی منبع اصلی معماران هر محل معرفی شده است. در «کتاب آبابی» است که دیگر منابع، مانند اساتید زمان، آثار موجود و ... معنا می‌یابند، با از بین رفتن این منابع و کنار گذاشتن آن‌ها از فرآیند طراحی معماری، تداوم معماری ایرانی نیز دچار خلل می‌شود.

در بخش ششم به اصلی ترین منبع علمی برای فهم نحوه‌ی استمرار و تداوم طرح‌ها از نسلی به نسل دیگر می‌پردازیم. «بنا» در این جا به مثابه‌ی منبعی مهم معرفی می‌شود. بناها در کنار هم به همراه فضاهای باز و نیمه باز یک آبادی، مجموعه‌ای واحد و منسجم را شکل می‌دادند.

بنابراین هر جزء «آبادی» به مثابه‌ی یک منبع علمی مهم، می‌تواند ما را در فهم و درک بهتر از معماری گذشته یاری رساند. برای شناخت تعداد زیادی بنا که در یک آبادی قرار می‌گیرند، روش «گونه‌شناسی» که تاکنون درباره‌ی آن کارهای زیادی شده است، معرفی می‌گردد. گونه‌شناسی ابزاری است که نه تنها در معماری بلکه در بسیاری از علوم دیگر نیز مورد استفاده بوده و می‌توان گفت نوعی نقشه‌ی ذهنی برای عموم مردم بوده است، تا به وسیله‌ی آن بتوانند اطلاعات شان را سازماندهی کنند. به نظر ما گونه‌شناسی در معنای کلی‌اش مورد استفاده‌ی معماران گذشته نیز بوده است، کلید فهم گونه‌شناسی، فهم معنای گونه می‌باشد. در این کتاب برای نخستین بار، گونه را ترکیبی از اندام‌های کالبدی و طرح‌واره‌ها تعریف کرده‌ایم. هم‌چنین به نقش اساسی گونه یا گونه‌ها در تداوم معماری اشاره داریم. شناخت گونه‌ها مستلزم شناخت دانش نامه‌ی معماری یک مکان است. دانش نامه‌ای که معماران گذشته در پی سال‌ها تلاش به آن دست می‌یافتند. بنابراین گونه‌شناسی از یک دسته‌بندی ساده، به ابزاری برای شناخت این دانش نامه تبدیل می‌شود. در بخش هفتم، نحوه‌ی کاربست تعریف ارائه شده از گونه و روش عملی گونه‌شناسی را خواهیم دید. در این جا با تمرکز بر یک شهر، به موضوعاتی چون: روش غربال تاریخی، شناخت شاخصه‌های تاریخی و درجه‌ی تغییرات پرداخته‌ایم.

بخش آخر کار به تعریف گونه - الگو اختصاص داده شده است. موضوعی که تاکنون در نوشته‌های مشابه به آن، پرداخته نشده است. اگرچه گونه‌شناسی، یکی از روش‌های شناخت معماری گذشته می‌باشد، اما همان گونه که از نامش پیداست در مرحله‌ی شناخت باقی می‌ماند. در یک مرحله بالاتر، معمار ایرانی در آغاز طراحی، در مرحله انتخاب قرار می‌گرفت. انتخابی که از میان گونه‌های موجود صورت می‌پذیرفت. این انتخاب به شرایطی مانند: خواست کارفرما، توانایی معمار، بستر زمانی و مکانی زندگی معمار و ... وابسته بوده است. تاریخ معماری ایران نشان می‌دهد که رجوع به گونه‌ها موجب درجا زدن معماری ما نبوده و خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها از درون این معماری ظهور یافته است. تا جایی که معماری ایرانی را به یکی از شاخص‌ترین معماری‌های جهان تبدیل کرد. همان گونه که خواهیم دید، آشنایی با گونه‌ها، که بخش مهمی از کوله بار تجربیات ارزشمند عملی و نظری معماران بوده و هست، مبنای

طراحی است.

نگارنده امیدوار است که این کتاب بتواند گوشه‌ای از کاستی‌های موجود در ارتباط با وجود یک نگرش و روش خواندن معماری گذشته و تداوم آن را برطرف نماید و ذره‌ای از دین نگارنده به معماران بزرگ و کوچک ایرانی که آثاری ارزشمند و زیبا برای ما به یادگار گذاشته‌اند را جبران نماید. و به قول سعدی شیرازی:

به راه بادیه رفتن به از نشستن باطل

که گر مراد نیابم به قدر وسع بکوشم

بدون شک این اثر کاستی‌های زیادی دارد که امیدوارم با نقد سازنده‌ی همکاران و دوستداران معماری ایرانی، برطرف گردد.

در این جا از کلیه‌ی همکاران و دانشجویان عزیز که در مراحل مختلف تهیه‌ی این اثر با ارائه‌ی نظرات ارزشمندشان در ارتقاء کیفی و کمی آن موثر بودند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. هم چنین قدردان خانواده‌ی عزیزم، به خصوص همسر، که با صبر و متانت شان زمینه ساز این کار شدند، می‌باشم.

غلامحسین معاریان

زمستان ۱۳۹۳